
NURILLA CHORI

**BO‘RON
TINGAN KECHA**

Hikoyalar

«ADIB»
Тошкент – 2014

UOK: 821.512.133-1

KBK: 84(O)7

Ch77

Mas'ul muharrir:

Sobir O'nar

*Ushbu kitob O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi
Yoshlar bilan ishlash bo'limi tomonidan
nashrga tavsiya etilib, «Ijod» fondi tomonidan
moliyalashtirilgan.*

Chori, Nurilla

Ch77 Bo'ron tingan kecha: hikoyalar. – Tosh-
kent: «ADIB», 2014. – 64 b.

ISBN 978-9943-4277-5-4

ISBN 978-9943-4277-5-4

© N.Chori, 2014

© «ADIB» nashriyoti, 2014

MO‘JAZ MO‘JIZA

“Birinchi kitobim” ruknida chop etilayotgan kitoblar yurtimiz adabiy hayotida muhim voqelikka aylandi. Ayni shu xayrli amal tufayli o‘nlab yosh qalamkashlarning to‘plamlari keng o‘quvchilar ommasiga yetib bordi va, tabiiyki, bugun o‘z aks-sadosini berayotir.

O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi tomonidan har yili o‘tkazib kelinayotgan respublika yosh ijodkorlar seminarida o‘nlab yangi nomlar, yosh iste’dodlar kashf etilmoqda. She’riyat, nasr, dramaturgiya, publisistika, bolalar adabiyoti, adabiyotshunoslik kabi qator janrlarda muvaffaqiyat bilan qalam tebratayotgan yosh ijodkorlarning eng yaxshi asarlari muttasil nashr etib kelinmoqda. Jumladan, 2013-yilda Do‘rmon ijod uyida bo‘lib o‘tgan yosh ijodkorlar seminarida ham

ana shunday qo'lyozmalar saralab olindi va ular jajji kitoblar – mo'jaz mo'jizalar sifatida siz muhtaram kitobxonlar hukmiga havola qilinmoqda.

Bu ruknda nashr etilayotgan kitoblar adabiyotga ko'rsatilayotgan yuksak e'tibor va g'amxo'rlikning samarasidir. O'ylaymizki, yaratilgan bu imkoniyatlar yosh ijodkorlarning baland parvozloriga zamin vazifasini o'taydi.

LO'LITOPMASLIK CHOL

O'shanda nima bo'lgan, buni yolg'iz Egam biladi, yana Qulmat chol bilan iti biladi. Boshqalar ham bilishga biladi-ya, ammo ularning na ko'zlari, na qulog'i va na tili bor. Ha, aytgancha, ularning tuqqanidan tongan etagi yirtiq qizi, shalvarini ko'tarib chopib yurgan o'g'li yo'q. Podaning ortidan tayog'ini sudrab bir chiqqanida oylab ketadigan qizg'aldoqlik Qulmat podachi peshonasi tirishib, burishib, soqolini ko'z yoshlari yuvib, eshonlarning poyqadamiga shirboz-bo'rdoqi, olabosh-qorabosh qo'ylarni so'yib, mullalarning etagini ko'ziga surtib yurdi. Ayoli Zubayda folchi-yu qushnochlarga oq tovuq-qora tovuq, kulrang va chipor tovuq qilib, avliyo-yu shahidlarning mozorini bot-bot ziyorat etdi. Dugonalari aytgan «yor-yor»lar qulog'iga elas-elas ham eshitilmay qolib, qirmizi olmayonoq yuzini so'lg'inlik mahv etganida taqimini o'pgan sochiga oq oralab tirsagiga yetmay qoldi. Erining chayir qo'llari bo'shshib, yoshi oltmishning ostonasiga yetganida, «sho'r» deya atalmish manglaylariga bir tirnoq bitdi. Bitishga-ku bitdi-ya, lekin u tirnoq, ha-ha-a, umri qisqa Izzatilloh Qulmuhammad o'g'li bilan Zubayda ona olti oy ichida, biri saharda, biri shomda

qazo qilishi Qulmat podachining egik qaddini bukchaytirib qo'ydi.

Avvaliga sherday na'ra tortdi, keyin och bo'riday uvilladi, so'ngra parrandaning poychasiga tishi o'tmagan qari ko'ppakday g'ingshib, shing'illab, mung'ayib, to'poriligiga yarashadigan jizzakiligini yo'qotib qo'ydi.

Kech kuzdan erta bahorgacha choldevordan nari-beri bir ayvonning ikki qanotidagi hujrasida u bilan boyo'g'lilar istiqomat qilayotgandan beriyam, o'h-ho', qancha mezon shamollari esib, anorlarning bag'rini tildi. U indamas, odamovi va xayolparast bo'lib qolgan esa-da, Qulmat ismiga qapishib, shu bilan birga, tirik ekanidan nishona berib kelayotgan podachiligini qo'ymadi. Elining podasini ayoli va o'sha tirnoqni ko'rgan it bilan boqib, dardlashib, oshi halolini terib yurdi.

Ko'klamda qora quyunday bulut bostirib kelib, momaqaldiroq gumburlaganidan so'nggi yomg'iriga erkalik qilib borliqqa bo'y ko'rsatgan maysalar bo'yi yetmay podaning madoriga aylanadi. Quyosh yerga bosh urgan pallada mollar jodrab¹, qora yerni yutadiganday qirlarga o'rlab ketadi.

Qulmat podaning boshida, iti ortida, qo'shni otarga qarab qirdan ena boshladi. Nonxaltasining

¹Jodrab – yoyilib.

tagi teshilganidanmi yo boyo'g'lixona bo'lib qolgan choldevorga oshiqqanidanmi, kechadan beri qishloqqa ko'zi uchadi. Tinchi yo'qolgan. Halovatdan mosuvo, garangsib yurib, o'zidan ancha olislab ketgan cho'ponning yaqiniga borib to'xtadi. It podani aylanib chopa boshlaganida yulduzlar ko'l-larga, daryolar va ariqlarga, irmoqlarga, hatto bu-loqning ko'ziga to'kilib qolgan, oy bo'lsa Qulmat podachi, podasi, iti va unga qavmdosh bo'lmishlarga etagidan joy bergan tog'ning boshida sochini tarardi.

– Uv-v, Qulmatboy podachi, kelsinlar, kelsinlar!

Biz tomonga qaysi shamol uchirdi? Yo'qlardingiz-da, qishloqqa tushgandami, qishdami, a? – deya undan ikki-uch ko'ylakni yirtishda ortda qolgan, kelbatiga qarabmi, odamlar ismiga «tuya» so'zini qo'shib ataydigan jinjaklilik cho'pon qarshi oldi.

– Hech odam bo'lmadingiz-da.

– Sen odamman deb yurib tur qani. Biz ham odam bo'lib qolarmiz, Qulmatboy!

– Sizdanam tuzuk gap chiqadimi o'zi?

– Chiqadi-chiqadi. Egalik qilolmasang, men nima qilay?! Hi-hi-hi... Senga hayronman, podangni boqib yuravermaysanmi, tuppa-tuzuk podachisan. Akamning yoqasini ushlashni kim qo'yuvdi. Rahmatli armonda o'lib ketdi. Manovining ko'zi bo'lsa kecha ko'rardim, tiling tanglayingga yopishgur

bid-bidlab tinmaydi. Yana bir marta aytsa, o'lib qo-ladimi yo osmon uzilib yerga tushadimi, a? Uni sen ham eshitsang, ah, bir boragina eshitsang, – deb o'z maylida kuyib kuylayotgan, almisoqdan qolgan pachoq radiosini Tashman tuya tayog'i bilan turtdi.

– Nimani aytsin?

– G'armistonda katta kurash bo'libdi. Ana shuni aytsin! Ha-a, ana shuni aytsin! Shunda-a-a rahmatlini sirqindisi¹ Shamsiddin polvon bo'libdi. Ana muni aytsin! Shamsiddin bizga tortgan. Tog'alariga tortganida bormi, uyam it tirsak, satang akasiga o'xshab go'ram bo'lmasdi. Uning yelkariyam menikiday-da. U xuddi o'zim! Quyib qo'yganday o'zim. Ha, o'zim u. O'zim.

– Ro'zimurod rahmatlini ulini aytayapsizmi?

– Bo'lmasa kimni aytayapman?

Qulmat podachining dami ichiga tushib, nima-ningdir hisobini oldi va tilga kirdi:

– Ro'zimurodni uli, Ro'zimurodni uli ... Polvon bo'ldimi? Unday bo'lsa haloli bo'lsin. Sizning bu marsinishingizda² tongam otadi. Men qishloqqa tushib kelay degandim. Shu desangiz, sizdan ...

– Dardi bo'lmasa Qulmat podachi kelmaydi degandim o'zim ham, manovi ishtoni ho'l bolaga, –

¹Sirqindisi - kenjasi.

²Marsinish – maqtanish.

bo'yi bo'yidan baland yigitga ishora qildi Tashman tuya kulib. – Oldin bir piyola choy ich, qishloqqa tushish qochmaydi. Podangga bo'lsa o'zim ko'z-quloq...

Oy Qulmat podachining yo'lini sochlari bilan supurmay qo'yganida yulduzlar yerdan yiroqlab ketdi. U eshakning biqiniga niqtab, «Bo'ribosar» deya itini yo'qlab-yo'qlab Qizg'aldoqqa enib kelganida mayin shabada qishloqni allalardi. Qishlog'i Zubaydaning xamiriga o'xshab ko'pchib ketganiga Qulmat podachi shu tong e'tibor qildi. Uning ko'ziga uzoqdan choldevori ko'rinmas, guvala-yu paxsadan qad rostlayotgan imoratlar orasidan oldin ham o'tib borganini esladi. Ammo shu ko'klamda podani qayerga to'plaganini eslolmadi. Ilgari uning kulbasi oldiga qishloqdoshlarining mol-holi to'planar, u kuzatar, qaysi biri podaga ergasholmasa qo'shmas edi. Bu odatlarini qachon unutganini qizg'aldoqliklar tugul, endi Qulmatning o'zi ham bilmaydi. U zavjasi va peshonasiga sig'magan zurriyoti qaytish qilganidan beri ko'pchib borayotgan qishloq odamlarining xizmatini qilish uchun kun ko'rayotgan va ulardan umidvorligini birovga, hatto o'ziga ham aytolmagan bo'lsa-da, ko'nglining tub-tubida qip-qizil qizg'aldoqday ochilgan dar-

dini tunlari boshqalarga bildirmaydi, o'zicha tentiraydi va bir mahalga borib behol yiqiladi. Shu yiqilishda oy nurlarini Zubaydaning sochiday o'rib, ol omonatingni, deya zorlanadi. Ko'zini yumgancha yulduz sanaydi. Yaktagidan qo'llarini chiqarib, belbog'i bilan, tishi og'rigan bemorday jag'ini bog'lab, yana bir belbog' bilan yuzini yopadi. Oyoqning bosh barmoqlarini bir-biriga tekkizib shardoqlab, tayoqday yotadi. U shunga odatlanib qoldi.

Egri-bugri chatishib, chigali yozilmagan ilonizi, yolg'izoyoq yo'llar katta yo'llarga tutashib, podachini ahli qishloq tomonidan «Qulmatning boyo'g'lixonasi», deya atalmish kulbasiga olib keldi.

Qiyiq ko'ziga choldevor emas, kampirday bukchaygan hujrasining tambalab qo'yilgan eshigi ochiq ko'rindi. Ochiq eshik podachining xayollarini ayoli tomon yetakladi. Uning yo'liga qachonlardir kanda qilmay peshvoz chiqqan Zubayda hozir yana bir bor Qulmatga, ha, o'sha og'iroyoq kunlaridagi tabassumidan hadya etadigandek va uning kelishini kutgan, kutganda ham uzo-o-o-q kutganday tuyuldi. Qulmat esa ayolining chiqishini ich-ichidan istab juda sekin, ohista odimlay-odimlay ko'zini yumgancha yelkasidan sirg'alib tushgan xurjuni ustiga o'tirib qoldi. U ko'zini ochishni, ochganda ham boshpanasiga qarashni xohlamasdi: dimog'iga

ko'klam nafasi, olcha guli ifori urildi, yuziga olcha gullari birin-ketin to'kila boshlaganida...

Og'irlashib qolgan qulog'iga bir laychanning akil-lashi-yu, Bo'ribosarning mag'rur irillashiga qorishgan va shu damgacha Qulmat eshitmagan nolishli uvillagan ovoz eshilib, xayoli jamlandi. O'zining g'arib dunyosida ko'z ochdi. Osmon gardsiz, tog'dan esayotgan shabada qishloqdoshlarini uyg'otishni istardi. Podachi itiga ko'z qirini tashlab katta-katta ochilgan keksa ko'zi baqrayib turdi va ko'zini uqalab qaradi, soqolini siypab, yaktagini ko'tardi va ko'ksiga «tuf-tuf» ladi. Yana itiga tikildi va padaringga la'nat, deya urug'aymog'ini ag'dar-to'ntar qilib, og'zi ko'pirib, tupugini sachrata boshladi.

It tishlagan etni Qizg'aldoqning issig'ida id-rab ketgan va terdan sarg'ayib hidlangan yakta-giga o'rab-chirmab olishga oldi-yu, endi nima qilishni bilmay mustar qotdi. El oqsoqoli Tirkashov muallimga xabar bersinmi? Yo'q-yo'q, uning o'g'li G'armistonday katta shaharda egarga o'tir-gandan beri Tirkashov muallim quturgan. Qul-matdan boshqalarni ham qopyapti. Uni ham quruq qo'ymay bir-ikki davrada izza qilgani bor gap. Eshonnikiga borishga bordi-ya, lekin eshoni tushmagur o'tgan kuzda barzangi, qorindor va kalbosh raisga Qulmat nazir qilgan uloqni so'yib,

anavi zormandadan quyib, «Biz eshon bobongiz bo'lamiz, siz muridimsiz. Rahmatli otangiz xo'b yaxshi odam edi. Sizning kamolingizni ko'rmay o't-di-da, essiz, odam degani shunday o'tib ketarkan. Bilmay qolarkansiz. U kishi bizni tez-tez yo'qlab kelib, o'g'limning martabasi ulug' bo'lsin, deb duo olgich edi», deya sovxoz cho'chqasiga egalik qilishi Qulmatga qattiq botgan. U bunday paytda ginakuduratlarni unutish kerakligi uchun unutmadi, balki ayni damda dovdirab qolgandi. Shu boismi, oqsoqol-u eshonning izmiga ko'pam kirmaydigan va ular yurgan yo'llarda oqsab qolmaydigan Mulla maxsumni barchadan ma'qul bildimi, unikiga qarab bo'ri yo'rtish qilib borgunicha harsillab qoldi.

Maxsumning eshigiga borganida tong otgan edi. Mulla maxsumning ayoli sochlari to'zg'ib, boshidan sirg'algan ro'molini nozik qo'liga olib, «Huv, hozir-hozir! Hu-v, kim? Kim edi?» deb ovoz berib podachiga peshvoz chiqdi.

– Kecha Turdixol momoning tili tortib ketib, bolalari «chabha-chab» bo'lib qoldi. Shunqor Mirzomning otasi ham o'sha yerda edi. Kelganiga birpas bo'ldi. Ozgina dam olay degandi. Nima? Ishingiz bormidi? Yo oshalolni biznikidan boshladingizmi, podachi buvasi?

Ko'zini yirtib ochgan xotinning tovuqday patpatlashini Qulmat bo'ldi:

– Mullaga ayting, bizning bo'sag'aga bir tirnoqni tashlab ketibdi. Uni it o'ynabdi.

– Ah? Nima!

– Biznikiga borsin!

Mulla maxsumning zavjasi soniga shapatilab, dodlab uyiga chopdi: «Hu, otasi, ko'rgilik! Bu bir ko'rgilik! Sizga aytgandim tunavgida. Yuzi qurg'ur yangi oy yonboshla-a-gan chalqancha, deb. O'ziga tinch, elga notinch chiqdi. Anavi sho'rnikiga, Qulmat sho'rnikiga boring! Turing, tursangiz-chi, turing... Otasi... Bu yotishingizda ertaga Qizg'aldoqni yer yutadi yo suv oladi. Shundayga ham Qulmat sho'rni uyi kuyibdi. Kuyiblar ketibdi!».

Buvatinning¹ dodini eshitgan borki, avval Maxsumnikiga, keyin podachinikiga chopdi. Ketmon yelkalab dalaga ketayotganlar to'xtadi. Jomadon ko'tarib shaharga otlangan oyoq ildi. Papka qo'litiqlab maktabga borayotgan muallim kirdi. Qulmat podachining tomorqasi odamga to'ldi. Qari-quri, yuziga ajin, sochiga oq oralagan, bir-ikki yosh-yalanglar ham qo'shilib, binoyiday davra bo'ldiqoldi. Bolani mulla bilan podachi ko'zdan kechirgan, el uning onasini, so'ng otasini bilmoqchi. Qulmatga qolsa, uni indamay ko'pga qo'shib kelmoqchi. Mulla maxsum ham shu gapni ma'qullab turibdi.

¹Buvi otin (Otin oyi) – shevada, buvatin: diniy ilmi bor ayolga shunday nisbat beriladi.

Tirkashov muallim bilan Eshon buva mullaning, qolaversa, Qulmat podachining gapiga kiradigan ahmoq emas. Ular o'sha ishtoni yirtiq padarla'natini topmasa va Qizg'aldoq qishlog'idan benomuslarni quvib solmasa, o'zini bu yerlik hisoblamaydi. Buni elning oldida aytib qo'ygan.

Qulmat davraga umri bino bo'lib bir marotaba – mo'yi sabza urib qoraya boshlagan, ovozi do'rillab qolgan pallada chiqqan. O'shanda tirama¹ning tuni edi. Jinjaklida bir kurash bo'ldi, bir kurash bo'ldi! Ro'zimurod polvon qizg'aldoqlikning ko'krak kerib yuradiganidan tortib, polvonman deganigacha barini yerdan osmonga olib, osmondan yerga urdi. Qizg'aldoqlik erman degani borki, yer bilan bir bo'ldi. Ana shunda adashibmi-netibmi Qulmat irg'ib maydonga chiqdi. Davra «gurra» kuldi. Qizg'aldoqlik polvonlarning izi shu sag'irga qolibdi-da, deganlar ham bo'ldi. U qanotini qizdirayotganida Tirkashov muallim, ey, (kechirasiz), Tirkashov student: «Qulmat, bu ishingni yig'ishtir», desa-da, bakovulning o'ngida, Ro'zimurod polvon so'lida, Qulmat davra aylandi. Zotiga bir momotugun², ikki kigiz, bir uloq aytildi.

¹ Tirama – kuz.

² Momotugun – yoshi ulug' momolar to'ylarda kurash yoki ko'pkariga sovrin uchun maxsus tugun tayyorlaydi. Uning ichiga yaxshi niyat bilan joynamoz, belbog', mahsi yoki shirinlik solinadi.

Bakovulning ovozi davradagi kulgini, shovqin-suronni kesdi. «Xudoyim polvonlarning beliga kuch-quvvat, topganiga fayz-u barakot bersin. Ey, bizdan nima ketdi, ketsa ham shu polvonlarga ketdi! Suyganlariga mayiz ham bersin», deb yana kulgiga burib qo'ydi. Tomoshatalablar kulib, birdan jimib maydonga tikildi. Ro'zimurod polvon ortidan Qulmat davrani kezib, kurash tusha boshladi. Ro'zimurod o'ynadi. Qulmat qunishdi. Polvon Qulmatga bepisand bo'lib, ikki qafas yiqitmay ezg'ilab qo'yib yubordi-yu, uchinchi qafasda ang qoldi. Qulmat uni na yelkadan, na qo'shshadan, na buramadan oldi. O'ngiga siltab tortib, so'ldan qoqma berib, yer iskamagan kuraklarini namchil somonga bosdi-qo'ydi. Jinjakliliklar: «Boshqatdan! Bu g'irrom, g'irrom!» deb tinmasa-da, Ro'zimurod polvon maydonni tark etdi. Bakovulning: «Polvon, ismingiz kimidi? Nima deysiz? A? Qulmat? Qulmuhammad deng, polvon! Qulmuhammad deng!» deya «Bugungi kurashda qizg'aldoqlik Qulmuhammad katta polvon bo'ldi», deb elni duoga qo'l ochtirib kurashga yakun yasadi.

Bu olishuv qizg'aldoqlik tugul, jinjaklilikning, ha, aytgancha, Tashman tuyaga o'xshagan bir-ikki Ro'zimurod polvonning jigarlarini demasa, boshqalarning xotirasidan o'chib ketgan. Qulmat

Ro'zimurod polvondan boshqaning yoqasidan tutmadi. Qaytib maydonga dorimadiyam. Shunday bo'lsa-da, uning polvonligi qorong'i tunlarda, yorug' kunlarda og'izdan-og'izga o'tib, shohuloq pishgan, qo'noq tushgan davrani kezib, «Qulmat o'shanda shalvarini ho'llab qo'ygan, davraga chiqish oldidan zarang tayog'ini siqqan joyi qizning sochiday taram-taram bo'lib qolgan»ligi haqidagi mishmish va emishlar orasida Zubayda bilan bir muchal yashaguncha ismiga polvon so'zi ergashgani rost.

Falakning gardishini qarang-a, hozir u sharmandalik, sharmisorlik davrasiga chiqib turibdi. Ota-onasi notayin bir parcha etga katta aza, katta mojaro. Qulmat podachi o'z eliga yuzlanib, zor qaqshab, yalinib, Mulla maxsumdan nelarnidir umid qilib, Tirkashov muallim va Eshon buva boshchi el bilan kurashdi. «Ko'pga qo'shmoqdan boshqa da'vo yo'q», deb muddaosini aytsa-da, Tirkashov muallim: «Ko'pga qo'shish qochmaydi. Sen oldin uni qanday topganingni ayt, el bilsin», deb qistovga oldi. Qulmat podachi – gunohkor. Qulmat podachi – aybdor. Aytar so'zini topolmay, axiyri, it o'ynab yurganini, bolaning er ekani va nihoyat, uning sunnat qilar joyini laycha yeb qo'yganini aytishga majbur bo'ldi. Olomon baribir uni va o'sha joyini ko'rmoqchi, Tirkashov muallim va Eshon buva

bilan ko'rsa, ota-onasi topiladigandek, o'sha joyi bitadigandek, Qulmat podachi Qulmat yolg'onchiga, Qulmat qasamxo'rga aylanib qoladigandek bo'ldi.

Ular ko'rishdi. Undan o'zini olib qochgan ko'paydi. Eshon buva Bo'ribosarga hukm aytdi. Olomon uning ijrosini talab qildi. It osildi. Ammo u osonlikcha jon bermagach, Tirkashov muallimning turtkisi bilan bir bo'zbola arlonning bo'g'ziga dami o'tkir pichoq tortdi. Bo'zbolaning betiga tizillab qon sachradi. Qulmat podachining yuzini ko'z yoshlari yuvdi.

Olomon go'yo shu tomoshaga yig'ilgan va mud-daosiga yetgandek tarqab ketdi. Ular orasida Eshon buvayam g'oyib bo'ldi. Tirkashovni oqsoqollik yuki ushlab qoldimi, buni Mulla maxsum ham, Qulmat podachi ham bilmaydi. Yana bir-ikki kishi bilan quyosh qiblaga oqqanida bolamozordan bir o'ra kavlab, podachining boyo'g'lixonasidan chiqarishdi.

Mullaning yurish-turishi – otameros. Saharda azada, ertasiga fotihada, so'ngiga xudoyida qiroat bilan tilovat qiladi. Azadorlarning yelkasiga bosh qo'yib, «Ko'p kuyunmang! U berganini oldi-da», deydi-qo'yadi. Achinish, kuyunish unga begona. Negadir bugun uning rangi qorayib, labi yorilibdi. Qulmatni-ku o'z dardi, qizg'aldoqning issig'i yeb qo'ygan. Tirkashov muallim asosiga suyangan. Ik-

ki-uch kishiga «uy» kavlaganlar ham qoʻshilib, saf kengayib mozordan jim qaytishyapti. Podachi chuqur «uh» tortdi. Muallim jimlikni: «Qulmat, ichikma. El oldida aytganmiz, qachon boʻlsayam Eshon buva bilan u benomuslarni topamiz. Qizgʻaldoqda qoʻymaymiz», deb buzdi. Qulmatning kirtaygan koʻzlari goʻristonga qadaldi. Qip-qizil qizgʻaldoqlarga burkangan qabrlar orasidan mitti mozorni topdi. «Eh, seni shu koʻyga solganning nasli kuysin!» deganini bilmay qoldi. Bu negadir Tirkashov oqsoqolning qitigʻiga tegib ketdi.

- Qulmat, elga bunday deyishga haqqing yoʻq!
- Elni demadim.
- Hozir u kimdan, bilmaymiz-ku?
- Bilmasak, indamang.
- Elga sening boyoʻgʻlixonang yetmaydimi-a?

Kesakdan olov chiqqanday, moʻndi choʻqqa aylandi. Tishsiz ogʻzidagi tupukni Tirkashovga tortiq qildi. Izidan yorilib yotgan barmoqlari yetmay boʻyniga aso tegib toʻntarildi. Yuz-koʻzi demay boshiga, koʻkragiga tepkilayotgan Tirkashovni Mulla maxsum tortdi. «Ey, Buxor aldarkoʻsani bolasi, sen shu tirimurdaga ega chiqib qoldingmi hali! Buningku oʻlib qutulmasa mendan qutulmaydi. Sen bilan nam koʻraman. Saharga qoʻymay bu yaloqxoʻrni boyoʻgʻlixonasiga qoʻshib oʻt qoʻyaman. Sening

boshingga itning kunini solaman. O'zi, kuni bilan ko'zingni ola qilganing ortiqcha...» deya tinmadi.

Tirkashov muallimdan o'tolmay mozorga borib kelayotganlar: «Domla, odam tengi bilan janjal qiladi-da endi. Siz u yaloqxo'rni so'kkaningiz hayf. Aldarko'sani bolasiyam bir go'r. Qulsan, qobilsan, asli naslingga tortasan, degan-ku. Shu aldarko'saga tortibdi-da endi. Qo'ying, o'g'lingiz eshitsa xafa bo'ladi-ya», deb ovutgan bo'ldi. U bo'lsa to uygacha mulla bilan podachining «ta'rifi»ni keltirib bordi.

Podachining og'zi-burnidan oqqan och qizg'ish qon Mullaning yaktaginiyam bo'yadi. Qulmatni qo'ltiqlab «boyo'g'lixona»ga olib borib bir kaft suv topmay ariqqa yuvintirdi va Shunqor Mirzodan osh-ovqat berib yuborishini aytib, Mulla maxsum jo'nab ketdi.

Tuni bilan Qulmat podachining uyqusi qochib uzoq xayollarga cho'mib, shiftga tikilganча yotdi. Sas-sado yo'q. Hatto boyo'g'liyam jim. Yota-yota kulbasini sag'anaga o'xshatdi. O'zini unda yotgan hisobladi. «Nahot men o'lgan, sag'anada yotgan bo'lsam-a? O'ligimga kim egalik qiladi-a?!» O'limdan ilk bora qo'rqqanidan otilib tashqariga chiqdi-yu qo'lga kesak olib kulbasiga do'q qildi, otolmadi. Ich-ichidan kelgan alami qaytadan tislantirdi. Ostonada otasini ko'rib

boladay chopdi. Otasining bag'riga o'zini otdi. Quchdi. Sarob ekan. Peshonasini ostonaga urib, o'kirib yubordi. «Ey, Xudo! Menga nega rizq beruvding?! Sarson qilaman devmiding?! Ahmoq qilaman devmiding?! Yo, Tangri, ayt, mendan nima o'tgan, ayt?! Sag'ir qilding, ko'ndim! Kuttirding, chidadim! Otam sig'magan dunyoga, onam sig'magan dunyoga bolam sig'sa bo'lmasmidi, aytsang-chi, ayt?! Seningam tiling bor, ayt?! Birovning molini oldimmi yo jonini oldimmi, uyini buzdimmi, ayt qani, ayt?! Yo berganingni men notavon bilmadimmi, ayt?! Berganing sag'irlikmidi yo bir gulni qo'limda so'ldirganingmidi?! O'zi sen to'g'ri bilan egrini farqlay olasanmi, ayt?! Haromni urchitsang, halolni to'ssang, sening adolating shumi?! Menga yana nimani atab turibsan, ayt, aytsang-chi?! Esimni tanibmanki, ezasan, ezg'ilaysan, to'yaysan, ayt, o'zi qachon qo'yasan?!» Qulmat ta'na qilib, zorlanib toldi, hovuridan tushdi. Endi u horg'in ovozda g'udranardi: «Ey, Tangrim, mendan o'tgandir. Mendan bo'lmasa ajdodimdan o'tgandir. Mayli, nima bergan bo'lsang bariga, qayg'unggayam, quvonchinggayam shukur! Ammo men sening luqmasi harom, hirsiga qul bandalaringdan nafratlanaman. Nafratlansam nima qilay, o'zing ayt?!» Qulmat yana tomog'iga zo'r berib baqira

ketdi: «Nafratlanaman, nafratlanaman! Nafratlanaman!...». O'z yoqasidan olib, yer mushtlab yotganini, yaktagini yirtib tashlaganini anglab, indamay osmonga tikilib qoldi.

Yulduzlar o'sha-o'sha. Somonyo'liburungidek. Eshak hangrashiy-u xo'rozning qichqirishida ham hech bir nuqson yo'q. U tong o'tarni kutmay yelkasiga to'nini tashlab Qizg'aldoqni tark etdi. Qishloqdan chiqayotganida uzun vagonlarini sudragan, beliga Kimko'rgan – G'armiston yozuvini ilgan poyezd shitob bilan kelib «taqa-taq» qilib Qizg'aldoqqa bir to'xtab o'tib ketdi. Uning xayolida yigitlik davri, xuddi shunday bir tun jonlandi. O'shanda xuddi shu poyezddan bir bolani ergashtirgan ko'kko'z xotin tushib qolgan va Tirkashovning uyini so'ragandi. Ha, u bola hozir G'armistonday katta shahardagi kimsan ... vich, ahli Qizg'aldoq u bilan faxrlanadi. Birovi to'g'ri yo'ldan ozsa, uni yo'qlab boradi. Birovi maqsadga yetaman, deb egri yo'l izlab boradi. U shunday katta odam bo'lgan. Qizg'aldoqqa yurib kelib Qizg'aldoqdan chiqqan va qizg'aldoqlikman deganiga soya berayotgan ...vich!

Qulmat ko'p yo'l yurmay podachiligi esiga tushib tayog'ini izladi. Tashman tuyaning oldiga boraman deb, bir qadam olsa ikkinchisini Tirka-

shov muallimdan qochib qo‘yadi, uchinchisini o‘z o‘tmishidan qutulaman deya tashlaydi. U shu ketgancha Jinjakliga, undan Chaman guzarga, undan Nayzabuloqqa va Nayzabuloqning suvi to‘kilib turgan daryoni yoqalab yana ko‘p yurib Polvonariqning boshiga kelib qolgan.

Polvonariq bo‘lsa, huv, anavi qishloqqa sahar-da bir to‘yga yetkazgan. U o‘sha tongdan beri to‘y-ma‘rakalarda samovar yoqib choy qaynatadi. To‘ydan qaytishida bolalar «samovarchi chol», deb ortidan ergashib chopadi. Biri tosh otadi. Boshqasi tosh otganga do‘q qiladi. Yana biri qo‘shiq aytishini so‘raydi. Uning bisotidagi takror-takror aytadigan bor-yo‘g‘i bitta qo‘shig‘i bolalarni angraytirib qo‘yadi.

Echkim tug‘di, suti yo‘q.

Qumarasini¹ quti yo‘q.

Ovozi eshitilmay, o‘ziyam kichrayib-kichrayib, bora-bora bir nuqtaga aylanib, yolg‘izoyoq yo‘lga singib ketadi.

Qayerda yotadi, kim bilan istiqomat qiladi, bunisiqorong‘i. Qayerliksiz, deb so‘raganlarga chol

¹Qumarasi – bolasi.

shunday degan: «Yer kurrasining qoq kindigidan kun chiqarga ters tarafdagi Lo'litoppasdan». To'ydan olgan qo'nig'ini qo'ltig'iga qisib, goh toshlar orasida qolib, goh qo'shiq aytib, yana-yana o'z yo'liga singaveradi. Kechalari uzoq-uzoqlardan bir sibizg'aning tovushi kelsa, hamma «bu o'sha – samovarchi chol», deyishadi. Uning har zamonda sakrab, qo'lini baland-baland cho'zib raqsga tushish odati borliginiyam, qishloq etagidagi ko'l balchig'iga ag'anab, shalvarini bayroq qilib chopib yurishiniyam ko'rganlar bor. Uni birov Qulmat desa, boshqa birov Qulmuhammad deydi. U haqidagi gap-so'zlar juda urchiganidan qay biri rost, qaysi yolg'onligini ham bilmaysiz.

QIZG'ALDOQ

Turdixolning eri askarlikka ketdi-yu, qaytmadi. O'lik-tirigidan darak yo'q. Yesir boshi bilan ko'zining oq-u qorasi bir o'g'il, bir qizini elga qo'shaman, deb yoshini yashamay yalmog'izning singlisiday qaridi-qoldi. Bu orada ochiq boshi nebiri malomatlarga qolib, taqdirining issiq-sovug'i yuziga chang solib, izg'irin shamollari sochini yuldi. Yelkasidan qamchi yeb, tovoni yorildi. Ammo kimsaning eshigidan mo'ralamadi, birovning o'ngirini ushlamadi.

Qizg'aldoq – keng dara. Qishloqning kalulog'i Turdixol, yemagi makkajo'xori, no'xat bo'ldi. Og'zi zog'ora-yu yovg'on oshga yetib turdi. Qizini nomusi, o'g'lini ori bildi. Tunlarni uzundan-uzoq ertak aytib tonglarga uladi. Ertaklarida yuragi yoldor botir yigit musofir yurtda adashib, o'z tuprog'iga qayta olmay darbadar kezdi, keksaymadi. Bitta, o'nta, mingta ertak aytdi. Barchasida – shu ko'zlari cho'g' uzoq safardagi yigit!

Sag'irlari dam-badam ilingan it qopib, eshak tepib turishi yetmaganiday, toshga turtinib, kesakka surinib ulg'aydi. O'g'li o'g'il bo'lib, qizi qiz bo'ldi. Endi Turdixol kampirning eriga erkalik qila olmay,

boshqalar og'zida ermak bo'lib o'tgan yillari unut, yaralari but.

Qizg'aldoqlik yigitning bari Turdixolning qiziga oshiq, beqarorlariyam kam emas. Ular o'zlaricha talashib-mushtlashib yurdi. Qizi qurmag'ur qizg'aldoqlikman deb ko'ksiga urib yurgan ko'plarga ko'ngil bermay, sarson-sargardon etdi. Qosh qoqish nari tursin, bir bora qiyo ham boqmadi. Eshik qoquvchilar, ostona hatlab qizni so'rovchilar ko'paydi.

Ohorsiz ko'ylag-u ro'mol orasida To'lg'onoy qiz to'lgan oydan-da suluv! O'sha xushro'ying onasi Turdixol ahli Qizg'aldoqning biroviga singil, boshqasiga jiyan, yana biriga checha bo'lishini kun o'tib mana, endi bildi. Jelagini sudrab bo'sag'asini hatlagan xotin borki, «shu qizgina begona bo'lmasin, deb keldim» deydi. Turdixol qizginaning hali «bir tovoq unni elab uddasidan chiqa olmas»ligini aytib javobini bersa, «Seni odam bilib keluvdim! O'zimga teng ko'rib adashibman! Attang! Turgan turishingga qara, dimog'ingga tushgan qurtdan o'rgilay!» deb eshikni taraqa-turuq yopib, g'ong'illab ketganlar ko'paydi. Kelib-ketarlar odam topilmasa, soyasi bilan so'zlashib, to'ymaydi.

Turdixol shu pichir-pichirlardan qo'rqqanidan mard ketdi. Yo'g'a, mard ketmadi, mo'rt ketdi.

«Jesirga sovchi ayol bo'ladi. Qizginani so'rab kelguvchi er bo'ladi-da, endi!». Tilidan chiqqani yoqasiga yetmay ostonasida Eshpo'lat dallol ko'rindi. Qizg'aldoqda kim ot sotar, kim mol sotar, kim duldul, kim xo'tik olar bo'lsa, shu Eshpul dallol narx bichadi. Baraka olib, baraka sochadi. Sotguvchi ham shu, olguvchi ham shu – Eshpul!

Eshpul choyni issiq-issiq ho'pladi. «Shashtingiz bir ercha bor, checha!» deb Turdixolni ko'ylagiga sig'dirmay, ko'klarga parvoz ettirdi. Ayol qushday bo'ladi. Qushdaygina bo'lmaydi, ayol asli zoti qush bo'ladi. Uchsa qo'nar joyini bilmay qoladi.

Parvoz qushga yarasharkan. Ayol aslo uchmasin ekan.

– Checha, choyni kim damlagan?

– Kim damlardi, To'lg'onoy-da.

– Eh-he, To'lg'onoy singlimiz choy damlaydigan bo'ldimi, a?

– Og'ajon, siz To'lg'onoyning choy damlaganiga ishonmaysiz, men xamir qorishiga. Bilmayman, Qizg'aldoqning ko'ziga shu oyqizimdan, suluvimdan boshqa ko'rinmay qolgan. Duch kelgani eshigimga soya solib ermaklaganday bir so'raydi.

– Eh, nima deyapsiz unda, checha?!

- Biror nima deganimcha yo'q.
- Demaysiz! To'lg'onoyini boshqalarga berib qo'yadigan Olloni bandasimas!
- Ey. Bu nima deganingiz bo'ldi?
- To'lg'onoyini o'zim kelin qilaman!
- Shoshilmayapsizmi? Bola-da!
- El so'rayaptimi, bolaligi qolmabdi, checha!
- Qizginani ko'ngli deganday...
- Ey, ko'ngil ham gap bo'libdimi, – Eshpul og'ziga kelgan gapni ichiga yutib g'o'ldirab qo'ydi. Yigitga qizning ko'nglini olish «enangni...» degani-dan oson-ku!

Topgan gapiga ich-ichidan quvondi. Quvonchi ichiga sig'may yana iljayib, Turdixol kampirga quloq tutdi.

- Endi, aytaman-da...
- Bizdiyam eshiting unda, checha. To'lg'onoy-ning otasi ikki tomir oshgan akamiz bo'lardi. Buni bilasiz!
- Bilmay o'libmanmi.
- Bilsangiz, sulton suyagini xo'rlamas, deb ostonangizga kelib ayb qilibmiz-da!
- Unday... undaylar demang-a...
- Demasak, gapingizga qarang-da. Hali bola deysiz, hali ko'ngil deysiz. Ko'ngli o'lgur qo'tir bo'l-masa, chimildiqdayam binoyiday topishib ketadi.

Yo akam bilan Nayzabuloq etagida qizg'aldoq terib-midingiz?! Mana – keliningiz, eh-hiy, qudag'ayingiz, menga atalganida enasining qornida bo'lgan. «Ostona supur-sidir» qilingan. Yo u zamonlar o'tib, bizniki gunoh bo'ldimi?!

Eshpulning gapi Turdixolning ko'kayiga botdi. Kampirning qaysar tomiri tortdi. Dallolning gapi-da og'zida qoldi.

– Qaynim-ov! Ayol boshim bilan biror narsa deya olmayman. Mengayam, To'lg'onoygayam Safar ega! U opasini kimga bersa, qizim shuning o'ngiridan tutadi.

Eshpul mum tishladi... Ikkovining ham qulog'i ding! Tillari o'z o'rasiga cho'kkan! Ko'zlari dasturxon gardishidagi qora mag'izga qizil ip bilan uquvsizlarcha tikilgan gulga qadalgan! Bu o'ng'aysiz holat ro'zi mahshar qadar boradiganday! Goyo Isrofilning surini kutishayapti!

Kirigidan yog' bosib tusini, tusiga qarab tikilgan gulini farqlash qiyin bo'lib qolgan qalpog'ini o'ng qo'liga olib, so'liga «qars-qars» urmoqchi bo'ldi-yu, chekindi. Qo'sh qo'llab g'ijimladi. «Beayb Parvardigor. Suyaksiz til boshga balo», deb g'o'ng'illab dallolning tili chiqdi.

– Checha, unday bo'lsa, Safarboyni chaqirmaysizmi?

– Uni Abray oqiroq hayrovga¹ olib ketgan. Hafta-o'n kunda kelib qolar. Sabr qilsangiz, Safarning javobiniyam olarsiz. Xudoyimni dargayida o'n kun o'tmay qolmas.

– Himm, shunday deng! – deya chuqur nafas olib kutilmaganda tizzasiga qarsillatib do'ppisini urib...

– Checha, sizday xotin har mahalda bir tug'ilsa kerak. Buyam elni obro'si. Hali mo'yiga ustara tegmagan ulini shuncha izzat qilish. Endi, bu oqil xotindi ishi-da! Bo'larmanning bolasi yettisida bosh bo'lar, bo'lmag'urning bolasi yetmishidayam yosh, degan burungilar. Safarboyam suriqday yigit bo'libdi-da. Tunovi kuni qorong'i olish payt Jinjakli bozoridan qaytib kelayotsam, Boyirko'lni soyida bir to'da yigit kurashib yotibdi. Birpas tuyog'dam qilib, olishni kuzatdim. Safarboyga tirashadigani topilmadi. Bizniyam tomirdan davragir chiqarkan-ku, deb xursand bo'lganimdan tishimgacha terlab ketdi. Ro'zg'oringizga Safarboyni bosh bilganingiz durust. Men bekorga shashtingiz ham, gap-so'zingiz ham bir ercha bor, deb aytmadim. Qizg'aldoq katta el, ko'rib-bilib yuribmiz.

¹ Hayrov – ariq qazuvchilarning mavsumiy hashari.

– Og‘ajon, og‘rinmang, og‘rinmasangiz-chi! Siz nima desangiz shu-da. Men nimayam derdim. Sultonman deyapsiz-ku! Iloyo, sulton boshingiz omon bo‘lsin. Sulton og‘amdan aylanay.

– To‘yni qachon boshlaymiz?

– Endi, Safarboyni oldidan bir o‘taylik...

– Sizning berganingizmi, checha!

Ularning gurungi ustidan jimlik g‘olib keldi. Turdixol kampir boshini shu jimlik egdi. Qayta-qayta bosh irg‘adi...

– Ha, qaddingni urg‘urni chechasi!

To‘lg‘onoy choynakdan hol so‘rar bo‘lib eshik tirqishidan mo‘raladi. Onasining ko‘zi Eshpulning og‘zida. Qiz tomoq qirdi. Yana-yana tomoq qirib, tovush berdi. Eshik tirqishidan so‘z qanot yozdi: «Hu-uv qizgina, o‘zim boraman».

Qoraqumg‘on shaqir-shuqur qaynar, qopqog‘i o‘ynar, xushro‘y qiz kul titardi. Turdixol kampirning yonoqlariga kulgi yugurib, yoshidan yosharib choynak tutdi. «Qizgina, choyni damla! Hayitligingni yeyin, senginani sotdim, yelkamdan oshirib otdim». To‘lg‘onoyning mushtdek jussasiga minglab qumursqalar o‘rmladi. Tilidan otilmish so‘roq tishlarining orasidan chiqmadi. Ko‘zlari «Kimga, kimga?» deya so‘zladi. Onasi: «O‘z qoning o‘zingga bo‘ldi, qizim! Qosh-u qabog‘im bo‘lasan.

Hu-uv peshonamda turasan. Shu qarindoshga, qarindoshning uliga berdim!». Turdixol kampirni taniy olmayotgan qizi onasining jinjigidan pilagan Eshpul dalloldan ijirg'anib, yer singalagancha mo'l-tirab ovoz berdi:

– Qondosh bo'lsa-da, yondosh emas, nomussiz, deb qarg'ardingiz-ku, ena!

– Ollo kechirimli bo'lganida, bandasiga yo'l bo'lsin, bolam! Kechirimlini Egamning o'zi suyadi, suyaydi.

– Ena, kechirimli bo'ling, mayli! Qizg'aldoqda Mash masxaradan boshqa tengim yo'qmi?

– Mamashukurboyni masxara degani uyalmasanmi, hademay ering bo'ladi. Og'zim bor deb gapiraverasanmi, – deyishga dedi-yu, masxarani Muhammadshukurboy deyishga kampirning farosati yetmadi.

Kampirni ostonada «tegmayman-tegmayman» degan xirqiroq ovozlari quvib yetsa-da, parvo qilmay ichkariladi.

– Checha, nima gap?

– To'lg'onoy-da.

– Him-m-m. Tegmashmi. Hech bir mahalda qiz tegaman deganmi o'zi? Qiz tegmayman deb tegadi, yigit olaman deb oladi. Azaldan yo'rig'i shunday.

Turdixol xayol og‘ushida. O‘z baxti – bolalari-ning toleyidan sarmast. Hovlisi bir etak qorako‘z qiy-chuviga to‘lsa. To‘y-to‘ylarga ulansa, o‘g‘liyam Qizg‘aldoqda bir odam tengiga o‘tsa. Gulday qizni kelin qilsa, ul kelin Turdixolning ko‘nglidan yaralsa. Armon ne bilmasa. Baxt degani bo‘lsa, gul yetimlarining peshonasida ko‘rsa.

* * *

Eshpul mol sotadigan odamning qo‘lini silkilab-silkilab dilidagini oshkor qildi. Bozorga kirgan semiz qo‘chqorning quyrug‘idan changallab, «To‘ybop ekan-da!» deya sir berdi. Qulog‘i og‘irga qichqirib, otliqqa munkayib, eshakliga gerdayib aytdi. «To‘lg‘onoyni kelin qildim!» deb Qizg‘aldoqqa jar soldi.

Safari qarigan qish kunida Qizg‘aldoqni ikkiga bo‘lib o‘tgan Damariqda Abray oqiroq boshchi hayrovchilardan oldin loyqa suv keldi. Suv hapqirib, Safarboy hovliqib qaytdi. Qulog‘i bitib, boshi qotdi. Ammo norizolik qilib og‘iz juftlay olmadi. Onasini koyishga tili bormay, Eshpul dallolni, Mashni masxarani bo‘ralatib so‘kib, yuragining cherini yozdi. Elni «Eshpul Turdixol kampirning qizini kelin qilibdi», degan ovoza tutdi.

Necha alplar To‘lg‘onoyga dirayalmay to‘lin oy bilan sirlashib kelayotgandi. Ularning barchasi

ko'ksini zaxga, Turdixol esa qizini Mashni masxaraga berdi. Mashining muchali maymunligi boismi, bolaligidan daraxtga tirmashib yurardi. Elning og'ziga shamol o'ynatib Razzoq mirshab to'yiga masxara olib keldi. Masxaralar Qizg'aldoq darasiga dor qurdi. Dorda sakrab-sakrab umbaloq oshib chopdi. Nay chalib, ilon o'ynatdi. Yelkasiga maymun mindirib ahli Qizg'aldoqning lipasidagi bir tangasidan tortib sariq chaqasigacha shilib oldi. Shu kundan buyon Mashiboy dom-daraksiz...

Keyin ko'p bora bodom gulladi, to'kildi, yong'oq pishdi, qarg'a olib qochdi. Yana-yana bodom gulladi, to'kildi. Yong'oq qarg'aning og'zida ketdi. Palangdan qochgan quyon yurt kezib, el oraladi. Dumini o'ynatib dikka-dikka sakragan quyon qisir chiqdi. Yer oriqlab, ko'ppak semirdi. Ko'zini yog' bosgan it g'arib egasini tuyaning ustida qopdi. Dasht odamlari qatrlagan qavirg'a bo'lib qolgan ushoq jonlig'ini o'raga butidan sudrab tashladi – og'izlar oqliqqa yetmay qoldi. Eshpulning esa kuni tug'di...

Bir qarasang hamsoya-xaloyiqning echki-ulo-g'ini Jinjakli bozoriga quvib ketaveradi. Ertasiga Nayzabuloqda eshikma-eshik yurib, «Huv, birodar! Molingni harom qotirmay menga ber, pullab beraman», deb qoramol teradi. So'ng kuni Qora-buriqqa karvonini boshlab ketadi. Molni tong

otguncha ko'targaniga sotadi. Egasiga terisining haqiniyam bergisi kelmay bo'za simiradi. Bir qo'lida soch tolasiday kesilgan achchiq piyoz, ikkinchisi issiq kabob bilan band. Og'zini katta ochib omonat tishlari bilan yog'li etni yoydan sug'urdi. Egilgan boshini biroz ko'tarib terak bo'yi balandlikka yuzlandi-yu, «do-o... do-o... do-o... r-r-r...»lab qotdi-qoldi. Dallolning nima deyayotganini uning ko'zlari tikilgan tomonga qaramagan kishi bilmasdi.

Qo'qib yotgan jun bozori-yu changib yotgan un bozori oralig'ida dorbozlarning dori bo'y ko'rsatib to'rubdi. «Do-o... do-o... do-o... r-r-r...» lagani bilan Eshpul unga qarab chopmadi. Yurak oldirib qo'ygan. Avvallari hovliqib borar, duch kelgan masxaradan pushti kamari – erkatoy o'g'li Muhammadshukurboyni so'rardi. Endi bo'lsa uzoqdan o'g'ri mushukday poylaydi. Masxaraning ko'zlariga tikiladi, o'zida bir ajib tuyg'u tuymasa sira bormaydi. Bora olmaydi. Qaysi bir yili, adashmasa, to'ng'iz yilida Jinjakli bozorida o'yin ko'rsatayotgan dorboz-u masxaralar oldiga borib dallol o'g'lini surishtiradi. Masxara bo'lsa, «Ota-otajon! Mana men o'g'lingizman, tanimadingizmi?» deb davraga olib chiqadi. Va besh-oltita tuxumni osmonga otib almashtira boshlaydi. Tuxum esa bitta bo'lib qoladi. Tomoshatalablar ham, Eshpul ham hayron-u lol.

Masxara katta va keng yamoqdor chalvarining tizzasigacha keladigan kissasini teskari qilib osiltirib, egnidagi kamzulini ham shu ahvolga tushiradi. Odamlar masxarani ko'zbo'yamachilikda ayblay boshlaganida Eshpulning yelkasiga zarb bilan bir uradi-yu ketidan beshta tuxum tushiradi. Shu-shu dallol masxaralardan qo'rqadi. Oldiga bormay, zimdan termiladi.

Chollarga ergashib bozorga kelgan bolakaylar, ularga sherik kattalar qurshovidagi dor tagidagi olomonga dallol kelib qo'shilganida usta dorboz masxarani bir shapaloq tushirdi-da, dorga chiqa boshladi. Alamzada masxara soxta yig'lab ortidan dor ustuniga tirmashdi. Dorboz langar tayog'ini olib dorning narigi boshiga yugurib o'tdi. Masxara esa dor ustunlarining ayri joyiga o'tirib olib unga rag'bat berayotgan bolalarga yuzlandi: ikki yonog'i qip-qizil olma rang, qalin lablari pishganidan yorilgudek gilos tusda. Burni misoli bemaza bodring, yuqori va quyi qovoqlari g'o'r olma, ko'zlarida bir sog'inch, bir mung ufurib turibdi. Uni bo'lsa qalbaki kiprik lashkari to'sish bilan ovvora.

Pushti panoh – Eshpul tanidi-bildi. O'z zurriyoti yer qolib, ko'kda kimsaning ko'nglini ovlayapti. Otaning mehri iyib tikilib qolganida usta dorboz dordan ikki bora umbaloq oshib masxaraning oldida

paydo bo'lib, langar tayog'ini tutqazib, o'zi qo'llarini langar qilib ortga qaytdi.

Mashiboy bir-ikki-uch qadam tashladi. Laylak turish qilib qanot qoqdi. Bir necha bor chumchuq sakrash qilib o'ynadi. Dallol atrofidagilarga «hu-u mening o'g'lim» deb gurraydi. Orziqib kutilgan, Tangridan tilangan diydor ko'zlaridan qalqib toshdi. Odimlarini tezlashtirayotgan masxara yugurmoqchi bo'ldi-yu, arqonni eshak qilib minib qoldi. Dor arqonini qo'sh qo'llab mahkam ushlagancha chinqirdi. Kiprik qoqquncha yong'oq shoxiga osilgan Olato'g'onoqdek osildi-qoldi. Yoqasidan zarang yerga bir tuxum tushib yorilib ketdi. Tomoshatalab bolalardan bir «U aldabdi. Yutib yuborgan moyagi qo'ynida ekan-ku!» deya qichqirdi. Xuddi u masxaraning bor firibi yengi orqali qo'yniga tuxum o'tkazganini ko'rganday.

Dor tomoshasi shu tariqa tarqagan. Eshpul Qoraburiq bozoridan xurjunining bir ko'ziga tosh solib, ikkinchisiga otga mina olmagan o'g'lini oyog'ini tiratib, kindigini egarga mahkam bosib kelganini tun qo'ynida dallolning zavjasidan boshqa hech kim ko'rmagan. Bu taqir tarixni Qizg'aldoqda Eshpul, musicha-yu bezalol ayoli va Mashi masxaradan boshqa bilmaydi-bila olmaydi. Ular ham hech kimga aytmaydi, aytaolmaydi.

To'lg'onoy termilgan ko'zlarni kuydiradigan, oyni suqlantiradigan kelinchak bo'ldi. Oy va yulduzlarni bulut qamal qilgan kecha zimiston bo'ldi. Tongga bormay Turdixol kampir uvvos tortib yig'ladi. Yig'i olamni tutib, osmon ham unga ergashdi. Ikkovi o'pkasini bosolmay, qora yerni azonga qo'y-may shilta loy qildi.

Turdixolning holi tang. Tilini yutgan. Ne qilarini, ne deyarini bilmay hayron qotgan. Nimayam desin, qizg'aldoqlik qolib, Qizg'aldoqqa qishlamoq uchun qo'ngan qora qarg'alar-da bir tunda o'n to'rt kunlik oyni xijolat qiladigan gul qizini «To'lg'onoy buzuq, To'lg'on buzuq»qa chiqarib, qag'illab «buzuq-buzuq», deya qanot qoqib ketgan.

Safarboy yer mushtlab na'ra tortib yotibdi. Alamdan o'kirganini eshitgan keksa tog'larning oppoq sochlari to'kilib ketdi. Olam gumburlab chaqmoq chaqdi. To'lg'onoy etini yulib, o'zini otib, qon yutib, kun ko'rmay o'tkazib borliqni ko'kartirib yubordi. Turdixol kampirning holiga dunyoyam kuldi. Yashnadi, yoshardi.

Eshigidan it mo'ralamay qo'ygan, el o'zini olib qochgan kunlarning birida bo'sag'ani Buxor mulla bosdi.

– Turdixol, tuzukmisan?

– Mulla aka, Egamning o‘zi manglayimni sho‘r emas, zuvalamni balchiqdan olganmi, deb o‘tiribman-da.

– Esipastlik qilma. Hali bir kunlar kelar, huv-ana shunda noshukrligingdan muztar bo‘lib qolasan!

– Yaratganning yorug‘ kuni, baxt qushi bo‘lsa, odam qurib sherigi shayton jesirni boshiga qo‘narmidi?!

– Tilingga erk bermay, To‘lg‘onoyingni chaqir, o‘zing ham beri kel!

Buxor maxsum «suf-suflab» damsuv ichirib, achchiq-achchiq tanbeh berib, tadbir qilishini aytib ketti.

Kampirning patagiga qurt tushib, jinjaklilik Moxov folchiga chopdi. Folchi doyrasini chertib-chertib, kun botarda kul tutganga chiqazib, davosi kulrang tovuq ekanidan so‘zladi va faqat momo chiroqni Mang‘it qushnoch o‘tkazishini tayin etdi. To‘lg‘onoyning peshonasi tovuq qoni rangini oldi. So‘ng uni jandaga soldi, olov bilan savalab qoqa boshladi. Qizning ko‘ziga qushnoch qo‘lidagi olov qizg‘aldoq bo‘lib ko‘rindi. Xayolini onasining tongi yiroq tunlarda aytgan ertagi o‘g‘irladi.

... Qadim-qadimda bo‘ri bakovul, tulki yasovul, g‘oz surnaychi, o‘rdak karnaychi, qarg‘a qaqimchi, chumchuq chaqimchi bo‘lgan zamonlarda ilon-u

chayon ham tek emas ekan. U paytlardayam kambag'alni tuyaning ustida kuchuk qoparkan, g'aribning poyini poylab chaladiganlar ko'p bo'lar ekan. Ey, nimasini aytayin, onangni qozi o'ynasa, dodingni kimga aytasan, degan zamon ekan-da. Kichik bir yurt Xoqonning mulki ekan. Mol-mulkka mukkasidan ketgan Xoqon atrofidagi ellar orasida nizo chiqarib, ustiga ot haydar, bag'riga tig' sanchar ekan. Tig' sanchishni qo'ymas, mol-dunyoga to'ymas Xoqon saroyi xotin-xalajga, qiz-juvonga liq to'la ekan. O'sha zo'ring xizmatiga shay xufiyalarning son-sanog'i yo'q ekan. Ular el oralab, yurt kezib, qayerdagi husndor qiz bo'lsa, Xoqonga xabarini yetkazar ekan.

Kunlardan birida shumqadamlarning ko'zi bir bechora chol-u kampirning qiziga tushibdi. Xoqon xufiyalari o'zini sovchi deb aytib, ovchilik qilganida navkarlarsiz yurmaskan. Qizni olib ketishga kelganida chol ularni o'toviga chorlab, non-namak tutib, o'z o'tmishidan doston kuylabdi. Yigitlik chog'ida Xoqonning otasiga navkarlik qilib, bir jangda o'ng qo'li qilich zarbidan uzilib, soniga nayza sanchilib, yana qaysidir yurtni olganida yuzi kuyganini aytib, yoshi o'tgach jang-u jadallarga yaramay qolib, olaxurjunni bo'yniga ilib, qiz ko'rganini va yolg'iz zurriyoti shu ekanini aytibdi. Xufiyalar qizini ul zotga munosib bilgani va navkarlar kelganiga

mamnunlik bildirib, qizi bilan xayr-xo'shlashish uchun bir tun so'rab yalinib-yolvoribdi. Keksa navkarning yuzidan o'ta olmagan yigitlar saharda kelishini tayin qilib, jo'nab ketishibdi.

Chol «Kunim bitgan, paymonam to'lgan ko'rinadi. Sen qizingni olib qoch yo yashir», desa, kampiri ho'ng-ho'ng yig'lab, uni o'tmishda ko'p kishilarning yostig'ini quritganlikda ayblab, «Xudoyimning omonatini qayerdayam asrash mumkin?!» deb zor qaqshab, Xoqonning qo'li uzunligi, qo'lidan tig'i uzunligini aytib, o'z peshonasidan domongir bo'libdi.

Ota-onasining dardidan voqif qiz oydin tun qo'ynida ko'klam tuhfa etgan oq chechaklarni oralab, changqovuzni «biyov-biyov-biyov»latib chala boshlabdi. Tizzalariga urib turgan oq chechaklarga havasi ketib, dilini changqovuzga jo'r etib chertaverib-chertaverib, o'zini butkul unutibdi. Gulg'unchadek lablari qonab, oq chechak kosasiga tomib, behol yiqilibdi.

Ko'klam tongining shabadasi dalada yastanib yotgan chechaklarni qizartirib yuboribdi. Qon libosini kiygan oq chechaklarni chol-u kampir Qizg'aldoq qizim deb quchib ovoz chiqargani, aza ochgani olis-olis o'lkalargayam yetibdi.

Xoqon yurtida «Qizg'aldoq bo'lib yashayotgan

qiz elda teng-tengi bilan bo'lmaguncha qaytmas emish. Qizligini sog'ingan qizg'aldoq esa har bahor qir-adirlarga chiqib, kishilarga mo'ltirab turishiyam shundan ekan», degan uzuq-yuluq gaplar tomir otib, og'izdan-og'izga, quloqdan-ko'ngilga o'tave-ribdi...

To'lg'onoyning xayolini lahza o'g'irlagan er-tak asta-astalik bilan butun aql-u hushini band etib oldi. Oyning to'lin bo'lishini, qizg'aldoqning qiyg'os ochilishini kutdi. Kunduzi onasiga ham ko'rinmaydigan, tunda esa changqovuz chertib tentiraydigan odat chiqazib, «Qizg'aldoqman!» deb da'voyam qila boshladi. Kampir qizini jin chalgan bilib, fol ko'rdirib, kulrang tovuq qoni enmaganiga yo'yib, ko'k uloqning ham boshini oldirib yurgan kunlarning oydin tunida To'lg'onoy qizg'aldoqar orasida changqovuz chala-chala g'oyib bo'lib qoldi. U oyga yo'l oldimi, qaro yerga qorishdimi, unisini Qizg'aldoq odamlari bilmaydi.

Turdixol kampirning «Oy-kuni to'lib tug'il-magan To'lg'onoy qizim-ay, bilarmiding dunyoning o'zi sharmanda ekanligin? Qornimga joy bo'lgan oyqizim, ilon el bo'lgan, chayon siqqan dunyo senga torlik qilganmidi, qizim-ay! Ey, dunyo, tor qornimcha yo'qsan!» degan iddaolariga hamma

ko'nikib ketdi. El endi birov-yarim dunyodan norizo bo'lsa, «Turdixol kampir bo'lib ket-ey», «Turdixol kampirday bo'lmay, o'lib ket-ey», deya ermak qilar odat chiqardi...

Turdixol – bu dunyodan ham qari kampir ayozdan ko'klamni, ko'klamdan Qizg'aldoqni, Qizg'aldoqdan qizini ilhaq kutadi. Oydin tunda changqovuz chertib, «Qizg'aldoq bo'laman!» deb yig'laydi. Safarboyning bir etak nevaralari kampirning ko'zidan qizg'aldoqni yashirib sarson. Ular tomlar ustida, devorlar bo'g'otida o'sgan azalgi oq chechaklarni olib qochsa, «Qizg'aldoqni bosmayey! O'z bag'rini tig'lagan qizdir u!», «Qizg'aldoqni yulma, qon yig'lagan qizdir u!», «Qizg'aldoq gul qizim-ku!» deya To'lg'onoyini yo'qlay-yo'qlay tili ich-ichiga tortib ketadi.

Kampirni «ana ketdi-mana ketdi»lab bolalari «chopha-chop»ga tushib qoladi. Mulla maxsum kampirning kaftiga kaftini qo'yib kalima qaytarib o'tiradi. Kampir ne mahalga borib, yana «To'lg'onoy keldimi?!» deya turadi. Bolalari o'pkasini bosib oladi – o'z yumushi bilan andarmon bo'lib ketadi.

Qizg'aldoqning osmonidagi quyosh tik kelib, soya bermay qo'ygan palla. Kecha tili tortib ketgan Turdixol kampir to'rt oyoqlab tom oldiga o'rmalab bordi. Umidvor bo'lib olis-olislarga qaradi-yu,

ikki odim nariniyam ilg'ay olmadi. «Qizg'aldoq, Qizg'aldoq, To'lg'onoy, To'lg'on-hov», deya tovush berdi. Tovushini kampirning o'ziyam eshitmaydi, dunyodan umidiniyam uzmaydi, uzolmaydi. O'zi turgan taqir yerdan emaklagan cha qo'llari bilan paypaslab qizg'aldoq izlaydi...

UNUTILGAN KISHI

Osmontalash cho‘qqilar ham ko‘rinmaydigan biyday dalada jinjakdan boshqa narsa bitmaganidanmi, o‘n o‘tovli ovulni Misr karvon Jinjakli, deb atagan. Karvon qo‘ng‘irog‘i sadosini taratgan shamol yillarni-da sovurib o‘taverdi. Dashtda esgan sovuq yellar ko‘zi alifni taniganni, savodi borni yulib-uzib tashlayverdi. Qora tun bag‘rini yechib, ko‘tarilgan hilol ham Jinjakliga qovoq solib boqdi.

Buxor maxsum yaktagini tashlab egniga kamzul ildi. Buxor maxsum – Buxor muallimga aylandi. Teng-to‘shidan gumonsiradi, qo‘rqdi. O‘zini olib qochdi. Ammo el bolalarini o‘ziga yaqin oldi, saboq berib, ularning savodini chiqardi. Jinjaklida kimki og‘iz juftlab el oldiga chiqqan bo‘lsa, bu Buxor muallimning xizmati hissasi ekanini ayrimlar bilmadi.

Undan saboq olganlar ko‘p bo‘lsa-da, maxsumcha yo‘qlar shuncha kam edi. Faqat G‘uchchining o‘g‘li Javlini istisno etganda. G‘uchchining o‘g‘li saboqdan so‘ng ham maxsumning xonadonidan nari ketmadi. Qarg‘a ko‘rganini cho‘qiganiday, ustoz ham borini berdi.

Shogird mo'yiga sabza urib ustoz bilan bo'y-lashganida askarlikka ketdi. Oqqayinlar orasidan Jinjakliga maktublar qanot yozdi.

Jovli so'radi:

– Mushtga musht bilan javob qaytarmoq mumkinmi?

Buxor dedi:

– Odam odamga musht ko'tarishi Yaratganga isyondir. Ammo hargiz yuzingni tarsakiga tutib berma, unda Tangrining jamoli bor.

Askar ovulga qaytdi. G'uchchining quvonchidan Buxorniki kam bo'lmadi. Jovliga ovul torlik qilib, ilm istab katta shaharga yo'l tortdi. Talaba bo'ldi. Yana o'qidi, o'qiyverdi. Oxiri kimsan, ilmning yalovbardori bo'ldi.

G'uchchining o'g'li bora-bora Jinjakliga kelmay qo'ydi. Ovuldagilar uni yo'qlab bora boshladi. Qarindosh-xeshlari yomon qovunning urug'idan ham ko'paydi. Buxor maxsum keksalikni eshik oldida o'tkazdi. Darvoza «tiq» etsa, «Jovli keldi-yov» deb, yuragi hapriqib ketadi. Biroq ostonada o'g'li, nabiralari ko'rinadi.

To'y-ma'ralalarda u Jovlining katta dargohni boshqarayotganini eshitadi. G'uchchidan so'rashga botina olmaydi. Boshqalardan surishtirishga yuzi bo'lmaydi. Nima, «Jinjaklidan Maxsum qariganda aynib Jovli G'uchchiyevichga bir paytlar saboq

berganini ta'na qilibdi. Nima ko'p – muallim ko'p, ikki eshikning birida muallim bor. O'qitgan bo'lsa, o'qitibdi-da», degan gapni eshitsinmi?!

Yoki askarlikda «Ilmning xosiyati ne?» deb yo'llagan savoliga javob topdim, desa kim ishonadi. Professor Jovli G'uchchiyevich Buxor maxsumdan ilm haqida so'raydimi?! Bungayam el ishonmaydi. Birov-yarim eshitsa Maxsumni boshi aylanganga chiqazmaydimi?

Maxsum hech kimga lom-mim demay eshikka tikilib omonatini topshirdi...

Yillar karvoni professor qaddini dol etib, tuproq hidi ovulga boshlab keldi. Jovli dil yorib gurgunglashadigan odam topmay, ustozni izladi. Maxsumning eshigiga bordi-yu, chaqira olmadi. Qiya ochiq darvozadan «Keling, Jovli aka!» degan tanish ovoz eshitildi. Professorning taniga iliqlik yugurib ichkariladi. Tanish ovoz sohibi ustozni emas, uning o'g'li edi. Jovliboy nima deyarini bilmay Maxsumni so'radi. «O'tgan hayitda ko'pga qo'shgandik», degan javobni oldi-yu lab tishladi.

Shu asnoda eldan, mahalla-ko'ydan ajralib qolganini, unga saboq bergan, yaxshilik qilgan odamlarni unutilganini esladi. Va o'zining ham Jovli G'uchchiyevich bo'lib el-yurtdan begonalashib, odamlar xotirasidan unutilganini angladi.

BO‘RON TINGAN KECHA

Farmon tog‘amga

«...Jonuzoq arab sal guppiroq odam edi. Uning nazarida, bu yorug‘ dunyoda atigi ikkita hurmatga loyiq odam bor edi: biri – galatepalik rais Raim G‘aybarov, ikkinchisi – qamashilik rais Norbo‘ta Sharof».

Murod Muhammad Do‘stning

«Lolazor» romanidan

Hu-uv, u davronlar boshqacha edi. Har mardumning dili tili bilan bir edi.

Boshpurtsiz Jonuzoq arab har safar O‘rtaqo‘rg‘onga karvon tortganida Norbo‘ta Sharof bo‘talar bo‘ynidagi qo‘ng‘iroq sadolari eshitilmay, lo‘killagan nortuyalar-u yo‘lovchilar chang yo‘lga singib, loy izlarga botib ketmaguncha ortidan qarab qolardi.

Ixtiyor o‘zida bo‘lsa, Ko‘hiqofda dev bo‘lishga orzumand arab bir ketganida hilolni to‘ldirib yo bo‘lmasa, barkashdek oyni nimtalab Elsaroyning soyida bo‘yberardi. Ana shunday kecha-kunduzlarda

karvon-u sarbonga ilhaq Norbo'ta Sharof ich-etini yer edi. Karvon yo'liga ko'zini tikmaslik uchun o'zini ovutish bahonasida el oralab to'y-u tomosha ko'rar, yurt kezib hol so'rardi. Shu odati keyin-keyin uning a'moliga aylanib ketdi.

Bu kunda u yolg'iz emas, egiz yurardi. Alpligi Alpomishga tortgan, kelbati Qorajonga qora bergan Shohimardon purning bolasi, Chim saroyining Shaymardon polvoni yonida bo'lardi. Bilganlar polvonni Ibrayim (Ibrohim) aminning bolasi, bilmaganlar Norbo'taning polvoni derdi. Ammo ikkisi-da rost edi.

Peshin... Peshinning peshinligini bilish-da qiyin payt... Etagini yig'magan kuzdan qahrlangan qish qilichini qibladan turib yalang'ochlagan. Qor kishining qovog'ini-da ochirmaydi, ochgandayam o'n-o'n besh odim nari ko'rinmaydi. Quloqqa ot pishqirig'i va gungur-gungur ovoz eshitaladi. Ovozning qor parchalariday olis-olisdan kelayotganini payqash unchalik mushkul emas. Goh aniq eshiltilgan sardan goho sadoyam bo'lmaydi. Yana birpasda ot dupurlari bo'ronda turtinib o'choqqa o't qalayotgan, osh damlab et qaynatayotgan ahli Qizg'aldoqning diqqatini tortadi.

Shu bo'ronda otasidan miroxur nisbasini meros olgan Tashkan kal elga dasturxon yozib miro-

xurligiga munosib bo'lmoqchi, yurt kezib totgan non-nasibasini oqlamoqchi, ko'p qor ko'rib, sochini oqartirgan alamni ko'kayidan sug'urib otmoqchi, el oldida to'qqizinchi qizini «ulim» deb yelkasiga qoqmoqchi!

Tashkan bosar-tusarini bilmagan Boysariday boy ham, Boybo'riday shoy ham emas, yonida maslahat berguvchi Ya(Yo)rtiboyi ham yo'q. Uning bisotidagi boyligi ming qo'ylinikidan-da ziyoda. Ko'nglining benihoya kengligi, jo'rabozi oshnabozligini aytmaganda, Qaldirg'ochdek qizlaridan boshqa hech vaqosi yo'q. Miroxurning elga va Egamga bir yoqqan tomoni bordirki, shu kunda Galatapa-yu Tersotadan, Xo'jasoat-u Sangijumondan, Quvkalla-yu Baqahovuzdan, Nakurt-u Arpali dashtidan ot o'ynatib, poy-u piyoda misli bo'ronday mehmon yog'ilyapti.

Ko'z ko'rar, tovush yetar oraliq masofa tashlab yosh-yalang tizilgan. Ular kelguvchilarning ot-ulovini ushlab, to'y bahona tikilgan o'tovga chorlaydi. O'tovda Buxor mulla, Tirkash ko'sa, Eshon Tashkan miroxurning qavatida mehmonlar bilan xushlashadi, xeshlashadi.

Shu payt kimdir tashqarida mehmonlar talash bo'layotganini aytdi. Tirkash ko'sa cho'rt kesib, bu mehmonlar Qulmirzaga (Qulmirzaning o'zi

bo'lmaganda uning ismiga shayton laqabini ham tirkardi) tobin ekanini aytdi.

– Ho'v, Tirkash buva, bizga qo'noq yo'qmi?

– deb ichkariladi murtiga qor ingan qoruvli yigit, uning gapi tugat-tugamas.

– Mehmonning hali qadami uzilgani yo'q, – dedi Eshon eshikka bepisand nazar tashlab.

– Sabr qiling, endigisi sizniki, – dedi tasbeh o'rniga barmoqlari bo'g'imini sanayotgan Mulla.

– Uchinchi marta shunday deganlaringiz! Biz to'y berganimizda miroxur izzatli chavandozlarni kuzatgan.

– Siz ham izzatlisini kuzatasiz, polvon, – dedi ko'sa siyrak soqolini go'shtdor panjalari bilan tutamlab.

– Miroxurning qaysi mehmoni izzatsiz ekan?! Menga mehmon bering, boshqasini bilmayman. Mehmonsiz o'tovdan chiqmayman, – deya o'tirib olgan yigit o'zimizning Bozorgan chavandoz bo'ladi.

Bu tortishuvlardan ko'ngli ko'tarilgan Tashkan tashqariladi, odamlar orasidan siyliqdi¹. Ko'zidan yosh qalqib, toshdi... Yelkasi nortuyaning o'rkachiday silkindi, qayta-qayta uchib-uchib tushdi...

Qor bilan yuzini yuvib qaytdi. O'tovni qurshab turganlarning suhbatini qulog'iga ilindi.

– Ko'pkari bermasa, miroxurning miroxurligi qayerda qoladi?!

¹Siyliqmoq – ajralmoq.

– Ko'pkari bo'lmasayam kurash beryapti-ku!
– Endi, aytaman-da, otbozning qilgan ishini?
– Miroxur ulli bo'lsam, ko'pkari beraman, ko'pkariga Norbo'ta Sharof bakovul bo'ladi, deb niyat qilgan ekan. Bugun Norbo'ta Sharof qarigan. Ko'pkariga oralashi qiyin.

– Oralamasa bakovullik qilib bo'lmasmikan?
– U bakovul bo'lgan ko'pkarida chavandozlar bilan birtan chopgan, deyishadi.

– Miroxurga halol bilan haromni ajratib beradigan boshqa odam yo'q ekanmi?

– Bor. Raim oqsoqol!

– U ham qirchang'i chol-da, endi. Keyin, Norbo'taning ustidan ot haydamaydi u.

– Nima bo'lgandayam, otlarning o'pkasi pishmaydigan bo'ldi-da. Ko'pkari yo'q!

– Ko'pkari bo'lganda nima?! Polvonning taqimidan uloqni uzib oladigani bormi?

– Balki Norbo'ta Sharof olishda Shaymardonga tovoqni olib beraman, deb bakovullikka rozi bo'lgandir-a?!

– Shaymardon Norbo'tasiz davralarning tovoq'ini ham birovga bermagan. Keyin, g'irromligi bo'lsa, miroxur uni oshna tutmasdi.

Tashkan tomoq qirib tortishuvni bo'ldi:

– Men Norbo'ta buva bakovul bo'ladi, deganman. Shaymardonga zot beraman, deb olish qilayot-

ganim yo‘q. Joning bo‘lsa, elning oriman, Qizg‘aldoq meniki, deb ko‘kragingga ursang, polvon bilan olish, ol! O‘zim chiqsam uyat bo‘lar... Mehmonlar miroxur noqis ekan, polvonga zot bergisi kelmay, butiga tarmashdi, demaydimi?! Hali yo‘ldagi kishiga shuncha gap! Tag‘in qulog‘i qizib, Norbo‘ta Sharof bizdan ginalamasin, bo‘zaning polvonlari!

– Aka, g‘aflatda qolibsiz, oqsoqol boshli elsaroyliklar Bozirgan polvonnikiga allaqachon qo‘noq bo‘ldi...

Shomga borib bo‘ron tindi. Qibla qontalash tusga kirdi. Yerni qoplagan qor to‘piqdan oshadi. Har qadamdan g‘irchillagan ovoz chiqadi. Sovuq suyakka igna sanchayotganiga qaramay, hech kim bu kungi bo‘ronni ko‘rmaganday, pisand etmaganday. Qishloqda qancha o‘choq bo‘lsa, barchasiga o‘t qalanyapti. Bu bilan ular miroxurning to‘yi, deb Tangrining tomorqasini qizitmoqqa uringanday.

Xufton kirdi. Oysiz, yulduzsiz, qor oqartgan bir kecha. Kurash boshlanishiga ilhaq olomon bakovulning ovozigga mahtal.

– Birodarlar! Tashkanboy boylardan boy, beklardan bek yigit! Sazasi uchun shaytonning bo‘yini uziladigan imonli, e‘tiqodli yigit. Xudoning hovlisida jonliqni harom qotirmagan. Halollaganini siz-u mensiz totmagan. Bugun bir bahona bilan

barchamizni yiqqan. Azaldan elga beraman, degan hotamtoyning bahonasi ko'p. Nima bo'lgandayam, «o'mganlasam, suyaguvchi, qulog'im bitsa, ortimdan chaqirguvchi, cho'bin otimni yetaklovchi shu el», deb bilgan miroxurning berganini halollab, ko'pning rizoligi bilan olasiz, polvonlarim! – dedi o'rta bo'y, yuzidan nur yog'ilgan, ovozi o'ktam bir chol maydonda turib. – Davrada halolni men aytaman! Vijdonini yiqitgan g'irrom polvon bo'lsa, Elsaroyini ahmoq qilmay kelsin, to'ychining «tovoqqa tashlayman», degan tuyasi bilan jandasini hozir berib yuboraman!

– Nomard-u nokasni polvon demang, undaylar bizning oramizda yo'q! – hayqirdi olomon.

Polvonlarga Tangri taolodan kuch-quvvat, yigit piridan yo'l so'ragan bakovulning ovozi yanada o'ktamlashdi:

– Polvon, otingiz nima?

– Jolpon!

– Sizniki-chi, polvon?

– Ortiq!

– Ov-v, xaloyiq! Ortiq polvon bilan Jolpon polvon elning katta polvoni bo'lsin! Hozir ham kam emas, tishi butun, rizq-nasibasi mo'l, o'ngirini ayol tutmagan, kuragi yer ko'rmagan zo'r polvonlar! Bu polvonlarga to'ychi bir so'm pul,

Tashman tuya uch so‘m pul, Toshtemir polvon bir chopon atagan. Halollab o‘yin ko‘rsatib, olishsin. Nima deysiz, qora ko‘zli qanotlarim? – deb elga yuzlandi Norbo‘ta Sharof.

Davraning har tomonida mehmon polvonlar Sayfining¹ sallasicha kelmaydigan qishlog‘i sha‘ni uchun yeng shimaryapti. Bir-birini botirim, deb maydonga undayapti. Ahli Qizg‘aldoq esa, bu kurashda Shaymardondan boshqa polvon yo‘qdek, u bilan tirashadigan bir mard izlayapti. Belidan madori ketib, ko‘zi tina boshlagan oqsoqollar murti sabza urgan har kishidan umidvor: termildi, tikildi, tamshanib, milkini so‘rdi. Oxiri, kim maydondan mag‘rur qaytsa, o‘zlariga jiklab², qon-qarindosh chiqara boshladi.

– Eshon, boya Yo‘ldosh kalning uli³ bilan olishgan kim?

– Ko‘sa, ko‘zingga nima bo‘lgan, izilloqlik O‘roqning bolasi-ku!

– Ha, Toshtemir bekorga unga to‘nini tikmagan ekan-da. Ular tog‘a-jiyanlashadi-ya?

– Men bilmayman, o‘zlari bilishmasa...

– Nima dedingiz, Eshon? – deb suhbatga ara-

¹ Shoir Sayfi Saroyi nazarda tutilgan.

² Jiklamoq – o‘ziga yaqin tutmoq.

³ Ul – o‘g‘il.

lashgan Mulla daf'atan joyidan irg'ib turdi: – O'roqning o'zi qani?!

– Arzining uyiga qo'noq tushgan ekan, izzatini qilmaganmi, kurashga qaramay ketibdi. Miroxurning ham nomiga yaxshi bo'lmadi.

– Eshon, jig'ildon bilan gapirmang! Bir yumushi chiqqandirki, ketgan!

– Ulini olishtiraman, deb kelgan odamning nima ishi chiqishi mumkin, so'fito'rg'ay!

– O'v, Eshon, tilingning tagidan tilcha chiqarmay. Qulmatni top, shundan boshqa bari og'iroyoq.

– Shu sag'irga bunchalar ishonmasangiz? Bori bir yaloqxo'r bo'lsa, – dedi Tirkash ko'sa.

– Oshna, sizni elning ko'sa deganiyam e'zoz ekan-ku! Asli ikki ko'zi miltillagan bir qop go'sht ekansiz!.. Menga O'roq kerak. Sizlarga kerak bo'lmasa, Qizg'aldoqqa kerak! Ho'v, Qulmatboy bolam, beri kel, Qulmatboy! – deb bo'g'ziga zo'r bera boshladi Mulla davraga termilib turgan jussasi mushtdek o'spiringa. – Bolam, Qulmatboy, Qulmuhammadboy, hozir Izilloqqa – Bo'ri to'pdan O'roqning uyiga borasan. Sizdan Tashkan miroxur xafa, de. Bormasangiz miroxurning ko'p yillik tuguni yana chiyralib qolar ekan, degin. Buxor mulla aytdi, degin. Mayli, manovi Tirkash buvang bilan Eshon

buvangning avlod-ajdodi nomidan gapirsang ham mayli. Chop, to'yxona-yu qo'noq tushgan uylardagi istagan otingni min. Faqat Norbo'ta Sharofning to'rig'iga tegmasang bo'lgani. Chop, bolam! Chop!

Oydin kechada oppoq qor uzra ot choptirib borayotgan yigitcha ortidan Buxor mulla bir muddat qarab qoldi. So'ng qaytib joyiga o'tira olmadi. Bu orada biroz sepsib¹ qolgan, bir xil jussali, bir xil quvvatli polvonlarning o'rtamiyona kurashidan zerikkan davra Shaymardon polvonning chakmonidan tutishga kim jur'at etishini kutardi.

Tik turib polvonlarga razm solayotgan Mullani tobora yaqinlashayotgan ot dupuri davradan sug'urib oldi. Og'zidan oppoq bug' chiqarib, pishnab turgan otning jilovini mahkam changallagancha, kelguvchilarni: «O'roqboy polvon, yaxshi keldingizmi, sizni davra kutib qoldi-ku, shunday kurashniyam tashlab ketadimi?!» – deb qarshiladi.

– Mulla buva, nimaga buncha zarur bo'ldim?

– Sizdan boshqa birov Shaymardonning yoqasidan ushlayolmaydigan ko'rinadi, inim.

– Ey, bu nima deganingiz bo'ldi? Men olishga ishqibozman. O'zim tengim bilan ham olishaman, to'g'ri. Lekin katta polvonlar bilan qachon olishuvdim?

¹ Sepsib – tarqoqlashib qolmoq.

– Polvonjon, bunda Qizg'aldoqning ori turibdi!

– Qizg'aldoqning ori bo'lsa, menga nima! Qizg'aldoq sizniki...

– Nima desangiz ham mozorimiz birligini unut-mang! – deb ko'zining osti bilan qaradi mulla.

– Mulla buva, otalar qabrini bosib o'tadigan Ko'kamanning ko'kayidan olaman. Lekin polvonni qishlog'ingizdan topganingiz yaxshi edi.

– Polvon, o'zingiz otalar yotgan joyni oyoqosti qildirmayman, deb turibsiz-ku. Boshqa odam izlab nima qilamiz? Siz bola edingiz, bilmaysiz. Otangiz, bu mozoristonga Elsaroydan bir ayolni suyagim, deb olib kelib qo'ygandi...

– Eshitganman, mulla buva, eshitganman! U kishi ammamiz bo'ladi.

– Eshitgan bo'lsangiz, ularni oyoqosti qilib qo'yasizmi? Shularni bilsangiz, yana nimaga terslanasiz?

– Mayli, siz aytgandek bo'lsin, – deb chuqur nafas oldi O'roq maxsum.

– Qo'rqmang, polvon, sizni Shaymardon yiqita olmaydi. Aytganimday bo'lmasa, Buxor tilidan kofir deysiz!

Davrada Shaymardon polvonning qo'lini baland ko'tarib, talabgor izlayotgan bakovulning qavatiga yurak yutib birov yaqinlashmadi. Bundan elsaroyliklar qancha mamnun bo'lsa, qizg'aldoq-

liklarning boshi shuncha xam edi. Shu bois, O'roq maxsumning davraga kirganini birov bilib-birov bilmay qoldi.

Norbo'ta Sharof Shaymardon polvonning talabgori O'roq polvon ekanini elga e'lon qildi. Ularning chakmoni ustidan bakovulning o'zi belbog' bog'ladi. Tomoshatalablarning butun vujudi ko'zga aylangan: lab juftlamay, kiprik qoqmay davraga tikiladi. Polvonlar avval qo'sh qo'llashib salomlashdi. So'ng Shaymardon o'ngdan davra aylandi. Raqibi unga ergashdi. Bir-biriga yuzlangancha chap oyog'idan o'ngini yarim qadam oldinga tashlagan polvonlar biroz engashdi. Go'yo qanot qoqib turgan xo'rozlarday bir-biriga xezlandi.

Shaymardon polvon raqibiga tikilgancha... o'n yashar bolaga aylandi.

...Peshindagidek bo'ron qo'rgan kun. Uning peshonasidan bir odam o'pdi. Mahkam quchoqlab, manglayini manglayiga tiradi va: «Bu olamning savdolarini bir kun o'zing yechasan, menga oson tutma, otangni ham kutma. Shu kungacha g'ayridin olib ketgan biror odam qaytmadi. Kishining moliga teginma. Qo'ling halol, nima ish qilsang-da, bir kun biz tomonga Xudoyqul deb izlab bor. Yetimni Yaratgan yaxshi ko'radi, boshini yormaydi. O'zingni ehtiyot qil...» – deb, ikki qop somon ostidan faqat boshi ko'rinib turgan oq burun, olaqashqa samanga

marhumani yukladi. Shaymardon biyaning ortidan yig'lab chopdi. Yiqildi, qorga ag'anadi. Shu yot-gancha oldinga tikilib qoldi. Tim qora dum qorda sudralib borardi...

Avval sarbon, keyin biya, so'ng qorda qolgan dum izi bo'ronda ko'rinmay ketdi. Biyani yetaklab ketgan odam – bodomqovoq, qiyiqko'z, o'sik qosh, keng burun, kulcha yuzli, bug'doyrang odam edi. U qartayish o'rniga yosharib, kichrayib, bugun qarshisida turibdi.

Shaymardon bu odamni ikki marta izladi: avval urushga ketish arafasida daraklab keldi. Bildiki, biya yetaklagan sarbon elning mullasi ekan, o'tib ketibdi. Onasi omonatini topshirganida «ur-tiq», «ot-ot» zamon edi. Otasi ham shuning qurboni ekanini keyin angladi. Ikkinchi marta urushdan qaytgandan so'ng qidirdi. Xudoyquldan qoraxat keldi, deb eshitdi. Shu bilan tog'a tomiridan, ona avlodidan umidini uzib ketdi. Xudoyqulning el ichra O'roq otini olganini esa, kimsadan eshitmadi.

Bugun u qarshisida!..

Polvonning qomati «alif» bo'ldi. Raqibining yoqasini tutishga chog'langan qo'llari to'qsonga to'qnashib, asoga kuchi kelmaydigan ilklarday shalvirab qoldi. Birdan ortiga tislaniib, qo'lini osmon qadar ko'targancha «kurashmayman» ishorasini berdi.

Davra – hang-u mang. Nima bo‘lganini hech kim bilmay qoldi.

Osmon toqidagi uzun pardek bulutning qishloq tepasidagi joyi tugundek. Go‘yo somonyo‘lida bora-yotgan «nortuyalar» horib, davra ustida cho‘kkan. «Yo‘lovchilari» el-ulusni kuzatgan, kuzatgan-u shu kuzatishda jim tarqalayotgandek edi. Olomon ham qanday yig‘ilgan bo‘lsa, yana shunday tarqadi.

Tuni bilan qo‘noqxonalarda O‘roq maxsum va Shaymardon aminning taqdiridan gurung qizidi. Qishloq ahli bomdodda Shaymardon polvonning qabristonda qiroat bilan fотиha o‘qiyotganini eshitdi.

Qizg‘aldoqdan qaytayotgan otliqlar orasida ikki kishi unsiz so‘zlashdilar. Norbo‘ta Sharofning ko‘zlari «olishganda otangni ayama, deyishardi. Bu yog‘i qanday bo‘ldi, Shaymardon?» deganini uqqan polvonning ko‘zlari «Bir kun bu tanni tuproqqa topshirar bo‘lsam, manzil-makonimga qo‘yar odamning qanday yoqasidan olay, oqsoqol?!» derdi.

Oqsoqol bo‘lsa ko‘nglida, «Polvon, sen emas, men yiqildim. Umrimda bironing yoqasidan olmagan, kishining yoqasini juftlamagan mulladan yiqildim-a! Mulladan! derdi. – Davralarda yursam-da, baqirib-baqirib tursam-da, qaribman... Qaribman-da, a?! Bir aldarko‘sa meniyam, seniyam, bizga qo‘shib tog‘angniyam yiqitdi. Endi u bu gaplarni to‘ylardagi

davralarda emas, azada ham qiroat qilib o'qiydi. Shuni aytib o'tadi... Uh, oq chalvorli, ko'ngli qora kas...»

Mahzun suhbat tilga ko'chib, ko'ngilga cho'kib borardi:

– Oqsoqol, bu olamda tog'a nega bunchalar mukarram?

– Polvon, bu olamni-ku qo'yatur, zimiston lahad tuqqan jiyanni to'rga o'tqazib siylagan ham yuragi yoldor bahodir tog'a¹ edi-ku! Er yigitni go'rdan olib taxtga chiqazgani uchun lahadga qo'yish ham uning zimmasida qolgandir, balki. Elsaroyda Norbo'ta Sharof bo'lsam-da, ular nimalarga tayanib yashaydi, bilmasam, polvon!

Oqsoqol uzoqlarga ko'z tikib, karvonga, karvonning emas, Jonuzoq arabning yo'liga qarardi. Qani endi, u ko'rinsa. Kelsa-yu, ko'rgan-kechirganidan aytsa. Norbo'ta ham ko'nglining cherini yozsa, yozsayu, dilida biror tugun qolmasa, chuv tushgan alami qalbini tirnamasa, ko'kayida ham, karvon yo'llarida ham chechaklar ko'klasa, bu olam ko'm-ko'k bo'lib, ko'karib ketsa... Olam yasharsa, Norbo'ta Sharof yosharsa, Shaymardon emas, men olishaman, deb davraga otilib kirsas... Eh, qani endi shunday bo'lsa! Shundaylar bo'lsa...

¹ Go'ro'g'lining tog'asi Ahmad Sardor nazarda tutilgan.

MUNDARIJA

Mo'jaz mo'jiza.....	3
Lo'litopmaslik chol	5
Qizg'aldoq.....	24
Unutilgan kishi.....	44
Bo'ron tingan kecha.....	47

Adabiy-badiiy nashr

NURILLA CHORI

BO‘RON TINGAN KECHA

Hikoyalar

Muharrir *U.Ro‘ziyev*

Rassom *O.Qozoqov*

Badiiy muharrir *A.Mamasoliyev*

Texnik muharrir *N.Suvonov*

Nashriyot litsenziyasi №181.08.12.11. Bosishga 2014-yil 20-yanvarda berildi. Bichimi 70x90 $1/_{32}$. Ofset bosma usulida bosildi. «ArnoPro» garniturası. Shartli bosma tobog'ı 1,5. Nashr-hisob tobog'ı 2,2. Adadi 20 000 nusxa. Buyurtma № ___

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi «ADIB» nashriyoti.
100128. Toshkent. «O'zbekiston» ko'chasi, 16-uy.
Tel: (371) 245-89-24.

«Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi
bosmaxonasida chop etildi. 100000, Toshkent shahri,
Buyuk Turon ko'chasi, 41.